

UDK 037.1174

*Senior Lecturer Mallaboev Nosirzhon Murodullaevich
teacher Madrakhimova Muyassar
Namangan Civil Engineering Institute
Republic of Uzbekistan, Namangan city*

DIDACTICAL METHODS OF DISTANCE EDUCATION SYSTEM.

Resume: The article examines the development of education, its quality, the correct implementation of the didactic provision of education and the didactic provision of education, as well as the systemic principle of education.

Key words: didactics, synchronization, asynchronous, audio, audiography, integration, modularity, parallelism, internationalism, the Delphi method, election.

*старший преподаватель Маллабоев Носиржон Муродуллаевич
преподаватель Мадрахимова Муяссар
Наманганский инженерно-строительный институт
Республика Узбекистан, город Наманган*

**ДИДАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ СИСТЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ.**

Аннотация: В статье рассматриваются развитие образования, его качество, правильная реализация дидактического обеспечения образования и дидактического обеспечения образования, а также системный принцип образования.

Ключевые слова: дидактика, синхрон, асинхрон, аудио, аудиографика, интеграция, модульность, параллелизм, интернационализм, метод дельфи, элекция.

*катта ўқитувчи Маллабоев Носиржон Муродуллаевич
ўқитувчи Мадрахимова Муяссар
Наманган муҳандислик-қурилиш институти
Ўзбекистон Республикаси, Наманган шаҳри*

МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ ДИДАКТИК ВОСИТАЛАРИ.

Аннотация: Ушбу мақолада масофавий таълимни ривожланиши ўқув жараёнини лойиҳалашга, унинг сифатига, масофавий таълим асосида ўқитишнинг барча бўғинлари дидактик таъминотини тўғри амалга оширишга юқори талабларни қўйиши ва масофавий таълимнинг дидактик таъминоти ҳамда, масофавий таълимнинг тизимли тамойили асосида яратилган ўқув-моделлари ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: дидактика, синхрон, асинхрон, аудио, аудиографик, интеграция, модуллилик, параллелик, интернационаллилик, дельфи методи, элекция.

Масофавий ўқитиш усулларининг асосий гуруҳлари замонавий технологиялар масофавий олий педагогик таълимни янгича ташкил қилинишига асос яратади. Бундай таълимда педагоглар, компьютер дастурчилар ва мутахассислар ёрдамида янги ўқитиш курслари яратилади. Масофавий ўқитиш курсларини яратишда дастлаб:

- Курсларнинг мақсади;
- Мақсадга эришиш йўллари;
- Ўқув материалларини тақдим этиш усуллари;
- Ўқитиш услублари;
- Ўқув топшириқларининг турлари;
- Муҳокамалар учун саволлар;
- Мунозара ва баҳсларни ташкил этиш йўллари;

Ўзаро алоқа усуллари ва коммуникация сингари омилларни аниқлаш талаб этилади. Буларнинг барчаси курсларни яратувчи ўқитувчилар (курс дизайнерлари) ва мутахассислар ҳамкорлигида амалга оширилади. Ўқувчи ва ўқитувчи ўртасидаги коммуникация турига кўра масофавий ўқитиш услубларини қуйидаги асосий гуруҳларга ажратиш мумкин:

- Мустақил ўқиш усуллари;
- «бирга-бир» педагогик усули;
- «бирга-кўпчилик» ўқитиш услуги;
- коммуникация асосида «кўпчилик-кўпчилик» таълим услуги.

Масофавий мустақил ўқиш учун мультимедиа ёндашуви характерлидир. Мустақил ўқишни ташкил этишда қуйидаги замонавий ахборот технологияларига асосланган таълим имкониятлари катта рол ўйнайди:

- аудио ва видео материаллар;
- компьютер ўргатувчи дастурлар;
- электрон журналлар;
- интерфаол маълумотлар базаси;
- компьютер тармоқлари орқали узатиладиган бошқа ўқув материаллар.

«Бирга-бир» масофавий ўқитиш услуги бу индивидуаллаштирилган ўқитиш ва ўқиш услубидир. Бунда ўқув мулоқотларининг ўқувчи-ўқитувчи, ўқувчи-ўқувчи шакллари қатнашади. Бу услубда телефон, овозли ва электрон почта каби технологияларни қўллаш талаб этилади. Компьютер тармоқларига асосланган «телеустозлик»ни ривожлантириш муҳим йўналиш ҳисобланади. Замонавий технологиялар ўқитиш усуллари ҳам такомиллаштиришга имконият яратиб, таълим жараёнига янги атамаларни олиб кирди. Кейинги вақтларда электрон маърузалар, яъни элекция тушунчаси пайдо бўлди. Элекция-бу компьютер тармоқлари орқали тарқатилувчи маъруза материалларидир. Элекция нафақат маъруза матнларидан балки ўқувчини баҳсларга тайёрлашга хизмат қилувчи ўқув материаллари, мақолалар, уларнинг қисқартмаларидан ташкил топиши ҳам мумкин. Коммуникация асосида «кўпчилик-кўпчилик» таълим услуги–ўқув жараёнидаги барча иштирокчиларнинг ўзаро фаоллиги билан

характерланади. Жамоавий ўқув баҳслари ва конференцияларнинг ўтказилиши бу услубнинг ривожланишига олиб келади. Ўқув мулоқотлари ўқувчилар-ўқитувчи ва ўқувчилар-ўқувчилар шаклида бўлади. Бу метод синхрон ва асинхрон аудио, аудиографик, видео ва компьютер конференциялари технологияларига асосланади. Компьютер коммуникация технологиялари баҳслар, моделлаштириш, ақлий ҳужум, Дельфи методи, форумлар, лойиҳалаш гуруҳлари каби интерактив методларидан фаол фойдаланишга имкон беради. Педагогик таълим муҳитининг самараси, янги технологиялар негизида ўқитиш мазмунининг ривожланишига, таълим муҳити интерфаоллиги ривожига, таълим жараёнида ўқувчининг фаоллигини ривожлантиришга, мослашувчан ўқув жараёнининг ташкил этилишига боғлиқдир.

Масофавий таълимни ривожланиши ўқув жараёнини лойиҳалашга, унинг сифатига, масофавий таълим асосида ўқитишнинг барча бўғинлари дидактик таъминотини тўғри амалга оширишга юқори талабларни қўяди. Масофавий таълимнинг дидактик таъминоти деганда аниқ фан ёки фан бўлими бўйича масофавий таълимнинг тизимли тамойили асосида яратилган ўқув-услубий мажмуа тушунилади. Масофавий таълимнинг ўқув-услубий базасини шакллантиришда қуйидаги тамойилларни асосий қилиб олиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

- дидактик жиҳатдан фойдалилиги;
- кетма-кетлик ва тизимлашганлиги;
- модуллилик;
- кўп даражалилик;
- когнитивлилик;
- мослашувчанлик;
- чизиксиз таркиб.

Юқоридаги тамойиллар ичида энг асосийси дидактик фойдалилик ҳисобланади, чунки бошқа тамойиллар бу тамойил асосида шаклланувчи

ва уни тўлдирувчи тамойиллар ҳисобланади. Дидактик фойдалилик-қўйилган ўқув мақсадга эришишда ўқувчи шахсини ривожлантиришга йўналтирилган дидактик таъминот хусусиятидир. Бу ўқувчининг психофизиологик хусусиятлари ва ёшини ҳамда билимлар тизимининг ижтимоий фаоллиги талабларини ҳисобга олиб, ўқув мазмуни таркибини шакллантириш имконияти билан аниқланади. Масофавий таълим дидактик таъминоти таркиби ва тузилиши юқоридаги тамойиллар асосида яратилиши ва амалга ошириладиган масофавий таълим технологияси мазмунини белгилаши лозим. Дидактик таъминотни яратишда турли хил усуллардан фойдаланилади. Дидактик таъминот тузилишининг функционал асосини қуйидаги икки қисмга ажратишимиз мумкин: мазмуний ва бошқарувчи. Масофавий таълим тизимида ўқитиш мақсадини самарали ва кафолатли таъминлашнинг асосини ўқув жараёни модели ташкил этади. Ўқув жараёнини қуйидаги 3 та модел билан изоҳлаш мумкин:

- ўқитиш;
- машқ қилиш;
- эмоционал-интеллектуал мулоқот.

Масофавий таълим ўқитувчи билан бевосита алоқани инкор қилади. Ўқитиш ва эмоционал-интеллектуал мулоқат модели ўқитувчи дастурнинг асоси ҳисобланмиш таълим бериш модели билан алмашинади. Масофавий таълим ўқитиш модели ахборот-фан муҳитидан иборат бўлиб, ўз ичига турли кўринишдаги ўқув материалларини, ўқув мақсадининг дастурий таъминотини ҳамда ўқувчи фаолиятини бошқариш моделини олади. Масофавий таълимда автоматлашган дидактик таъминот талаб этилади. Автоматик дидактик таъминот 2 таркибий қисмдан иборат: дидактик ва функционал таъминот. Дидактик таъминот аниқ фан мазмуни бўйича ўқув-услубий мажмуалардан иборат бўлади. Функционал таъминот-ўқув мазмунини ўрганишни моделлаштириш имконини беради ва педагогик

ҳамда технологик қисмлардан иборат бўлади. Педагогик–педагогик мақсадга эришиш учун мақсадга ва шахсга йўналтирилган педагогик услублар ва технологияларни услубий кетма-кетлиги. Технологик-педагогик мақсадга эришиш учун фойдаланиладиган ахборот технологиялари кетма-кетлиги. Технологик қисмни тузишда ўқитувчининг иштироки педагогик ва ахборот технологияларини бирлаштириш имконини беради. Ўқув-услубий мажмуаларни яратишдаги амалий тажрибалар таҳлили автоматлашган дидактик тизимни умумлаштиришга ва босқичларини аниқлашга имконият яратади. Педагогик нуқтаи назардан автоматлашган дидактик тизимни яратиш босқичлари муҳим омил эканлигини кўрсатади ва бу асосан қуйидаги 2 лойиҳавий фаолиятдан иборат бўлади: педагогик ва технологик. Улар биргаликда тизимнинг функциоанал таъминотини ташкил этади ва дидактик тизимни лойиҳалаш модели ҳисобланади. Функционал таъминот динамик тузилишга эга бўлиб, унда автоматик дидактик тизимни жараёнлари, босқичлари, Автоматик дидактик тизимни тузиш тартиби акс этади ва унинг ушбу блоклари кўзланган натижаларни олишга йўналтирилади. Автоматик дидактик тизимни тузишда “ютиш” услуби қўлланилади ва бу рекурсив услуб деб аталади. Модел ядроси ўқув фанининг мазмуни ҳисобланади. Ушбу ядро асосида моделнинг биринчи қобиғи–бошқариш блоки яратилади ва у технологик блокни яратишда асос бўлиб хизмат қилади. Моделнинг барча компонентлари ўзаро боғланган ва ўзаро таъсирга эга. Масофали ва кундузги ўқитишни бир-бирига қарама-қарши қўйиш керак эмас, албатта. Ҳозирча ўқитишнинг масофали шаклини республикамизда мавжуд ўқитишнинг кундузги, сиртқи ва экстернат шакллари билан ўзаро бир-бирларини тўлатадиган ўқитиш шакллари деб қараш мумкин. Масалан, талаба назарий маълумотларнинг бир қисмини масофали эгалласа, амалий ишларни ва мураккаб назарий материалларни аудиторияда ўқитувчи

раҳбарлигида эгаллаши мумкин. Масофавий таълим анъанавий таълим туридан куйидаги характерли хусусиятлари билан фарқланади.

- **Мослашувчанлик**–таълим олувчига ўзига қулай вақт, жой ва тезликда таълим олиш имкониятининг мавжудлиги.
- **Модуллилик**–бир бирига боғлиқ бўлмаган мустақил ўқув курслари тўпламидан-модуллардан индивидуал ёки гуруҳ талабига мос ўқув режасини тузиш имконияти мавжудлиги.
- **Паралеллик**–ўқув фаолиятини иш фаолияти билан бирга параллел равишда, яъни ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда олиб бориш имконияти мавжудлиги.
- **Кенг қамровлилик**–кўп сонли талабаларнинг бир вақтнинг ўзида қатта ўқув (электрон кутубхона, маълумотлар ва билимлар базаси ва бошқалар) захираларига мурожаат қила олиш имконияти. Бу кўп сонли талабаларнинг коммуникация воситалари ёрдамида ўзаро ва ўқитувчи билан мулоқотда бўлиш имкониятининг мавжудлигидир.
- **Иқтисодий тежамкорлик**–ўқув майдонлари, техника воситалари, транспорт воситалари ва ўқув материалларидан самарали фойдаланиш, ўқув материалларини бир жойга йиғиш, уларни тартибланган кўринишга келтириш ҳамда улардан кўп сонли фойдаланувчиларни ташкил қилиш имконияти.
- **Ижтимоий тенг ҳуқуқлилик**–таълим олувчининг яшаш жойи, соғлиғи ва моддий таъминоти даражасидан қатъий назар ҳамма қатори тенг ҳуқуқли таълим олиш имконияти.
- **Интернационаллилик**–таълим соҳасида эришилган жаҳон стандартларига жавоб берадиган ютуқларни импорт ва экспорт қилиш имконияти.

Юқоридагиларни ҳисобга олганда масофавий таълим комплекси анча қулайликларга эга экан. Лекин, нима учун масофавий таълим керак

бўлиб қолди?—деган савол туғилиши табиий. Бу саволга жавоб тариқасида қуйидагиларни санаб ўтиш мумкин:

- Таълим олишда янги имкониятлар (таълим олишнинг арзонлиги, вақт ва жойга боғлиқмаслиги ва бошқалар).
- Таълим масканларига талаба қабул қилиш сонининг чекланганлиги.
- Таълим олишни хоҳловчилар сонининг ошиши.
- Сифатли ахборот технологияларининг пайдо бўлиши ва ривожланиши.
- Халқаро интеграциянинг кучайиши.

Юқорида санаб ўтилган шароит ва имкониятлар масофавий ўқитишга эҳтиёж борлигини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар.

- 1.О.Д.Рахимов, О.М.Турғунов, Қ.О.Мустафаев, Ҳ.Ж.Рўзиев
Замонавий таълим технологиялари /Тошкент, “Фан ва технология
нашриёти”, 2013й., 200бет.
- 2.О.Д.Рахимов, Қ.О.Мустафаев, Н.И.Зоиров Масофавий таълимнинг
дидактик таъминоти Ўқув қўлланма. Қарши-2012й., 45 бет
- 3.Н.М.Маллабоев. Замонавий ахборот технологияларидан бошқарув
фаолиятида фойдаланишнинг самарадорлигини ошириш.
4. Н.М.Маллабоев. Автоматлаштирилган ахборот тизимлари ва
технологияларини банк фаолиятидаги тутган ўрни.
5. Н.М.Маллабоев. Банк тизимларида масофавий электрон хизмат
кўрсатишни такомиллаштириш ва уни иқтисодиётда тутган ўрни.
6. Н.М.Маллабоев. Электрон ҳужжатлар айланишида ахборотлар
ҳавфсизлигини таъминлашнинг рақобат ва сифатга таъсири.